BIR SIYMO — BIR MAKTAB: XADICHA SULAYMONOVA VA O‘ZBEKISTONDA MILLIY HUQUQSHUNOSLIK MAKTABINING SHAKLLANISHI

Avazova Gulhayo
M.S. Vosiqova nomidagi yuridik akademik litsey
E-mail: gulhayoavazova124@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22691408

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda huquqshunoslik fanining shakllanishi va rivojlanishida Xadicha Sulaymonovaning ilmiy, pedagogik, tashkiliy va davlat-huquqiy faoliyati kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e’tibori olimaning jinoyat huquqi va davlat-huquq tarixi sohasidagi ilmiy izlanishlari, oliy yuridik ta’limni rivojlantirishdagi faoliyati, huquqshunos kadrlar tayyorlash jarayonidagi o‘rni hamda huquqiy ilmiy muassasalarni shakllantirishga qo‘shgan hissasiga qaratilgan. Xadicha Sulaymonovaning ilmiy merosi, uning 1945-yildagi nomzodlik va 1950-yildagi doktorlik dissertatsiyalari, Toshkent yuridik institutidagi pedagogik va rahbarlik faoliyati, O‘zbekiston Fanlar akademiyasidagi ilmiy-tashkiliy ishlari hamda davlat-huquqiy boshqaruvdagi faoliyati tarixiy-huquqiy manbalar asosida o‘rganildi. Tadqiqot natijasida Sulaymonova faoliyatini faqat bir huquq sohasi rivoji bilan cheklash to‘g‘ri emasligi, uning ilmiy maktab, yuridik ta’lim, ilmiy muassasalar va amaliy huquq tizimi o‘rtasidagi uzviy aloqani shakllantirishda muhim tarixiy rol o‘ynagani asoslandi.

Kalit so‘zlar: Xadicha Sulaymonova, huquqshunoslik, milliy huquqshunoslik maktabi, yuridik ta’lim, huquqshunos olima, jinoyat huquqi, huquq fani, yuridik kadrlar, ilmiy maktab, O‘zbekiston huquqshunosligi.

Аннотация

В статье комплексно исследуется научная, педагогическая, организационная и государственно-правовая деятельность Хадичи Сулеймановой в процессе становления и развития юридической науки в Узбекистане. Особое внимание уделяется ее исследованиям в области уголовного права и истории государства и права, деятельности в сфере высшего юридического образования, подготовке юридических кадров, а также участию в создании научно-исследовательских юридических учреждений. На основе историко-правовых и библиографических источников анализируется научное наследие Хадичи Сулеймановой, ее кандидатская диссертация 1945 года, докторская диссертация 1950 года, педагогическая и руководящая деятельность в Ташкентском юридическом институте, научно-организационная работа в Академии наук и государственная деятельность. Делается вывод о том, что историческая роль Сулеймановой не ограничивается развитием отдельной отрасли права: ее деятельность способствовала формированию взаимосвязи между юридической наукой, высшим юридическим образованием, подготовкой кадров и практической правовой системой.

Ключевые слова: Хадича Сулейманова, юриспруденция, юридическая школа, юридическое образование, уголовное право, юридическая наука, подготовка кадров, научная школа, Узбекистан.

Abstract

This article examines the scholarly, pedagogical, organizational and state-legal activities of Khadicha Sulaimanova in the formation and development of legal scholarship in Uzbekistan. Particular attention is paid to her research in criminal law and the history of state and law, her

contribution to higher legal education, legal personnel training, and the development of legal research institutions. The study analyzes her scholarly legacy, including her candidate dissertation defended in 1945 and doctoral dissertation defended in 1950, her academic and managerial work at the Tashkent Law Institute, her organizational activities within the Academy of Sciences, and her subsequent public legal service. The study argues that Sulaimanova's historical significance cannot be reduced to the development of a single branch of law. Her activities contributed to establishing links between legal scholarship, higher legal education, professional training and the practical legal system, thereby contributing to the formation of the national legal scholarship tradition in Uzbekistan.

Keywords: Khadicha Sulaimanova, jurisprudence, legal school, legal education, criminal law, legal scholarship, legal personnel training, academic school, Uzbekistan.

KIRISH

Har qanday milliy huquqshunoslik maktabining shakllanishi faqat qonunchilik tizimining rivojlanishi bilan belgilanmaydi. Bunday maktabning vujudga kelishi uchun huquqshunos olimlar, ilmiy tadqiqotlar, oliy yuridik ta'lim, professional kadrlar tayyorlash, huquqni qo'llash amaliyoti va ilmiy muassasalar o'rtasida barqaror aloqalar shakllanishi zarur. O'zbekiston huquqshunosligi tarixida ana shunday ko'p qirrali jarayon bilan bog'liq siymolardan biri Xadicha Sulaymonovadir. Toshkent davlat yuridik universitetining rasmiy tarixiy ma'lumotlarida ham O'zbekistonda milliy huquqshunoslik maktabining rivojlanishi Xadicha Sulaymonova va boshqa yetuk huquqshunos olimlar faoliyati bilan chambarchas bog'liqligi qayd etiladi [1].

Xadicha Sulaymonovaning ilmiy va professional faoliyati XX asr o'rtalarida O'zbekiston huquqiy tafakkuri va yuridik ta'limi rivojlanishining muhim bosqichiga to'g'ri keladi. U 1935-yilda Toshkentdagi Sovet qurilishi va huquq institutining yuridik fakultetini tamomlagan, keyinchalik sud tizimida, oliy yuridik ta'limda, ilmiy muassasalarda va davlat boshqaruvi tizimida faoliyat yuritgan [2].

Sulaymonovaning ilmiy faoliyatidagi muhim bosqichlardan biri 1945-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilishi bo'ldi. Mavjud bibliografik-biografik manbalarda uning dissertatsiyasi O'zbekiston SSRning harbiy intervensiya va fuqarolar urushi davridagi jinoyat qonunchiligiga bag'ishlangani qayd etiladi [2]. Bu ilmiy ish uning jinoyat huquqini tarixiy-huquqiy jarayonlar bilan bog'liq holda tadqiq etishga kirishganini ko'rsatadi.

1950-yilda Sulaymonova "O'zbekistonda sovet jinoyat huquqining paydo bo'lishi va rivojlanishi" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan. Mazkur tadqiqot uning ilmiy faoliyatida yangi bosqichni boshlab berdi: u nafaqat amaldagi jinoyat-huquqiy normalarni, balki huquqiy institutlarning tarixiy shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini ham ilmiy tahlil qilishga intilgan [2].

Sulaymonovaning faoliyatini o'rganishning dolzarbligi uning ilmiy ishlarining o'zidan tashqari, huquqshunos kadrlar tayyorlash va ilmiy muassasalarni tashkil etishdagi faoliyati bilan ham belgilanadi. U 1940-yillardan boshlab Toshkent yuridik institutida jinoyat huquqi kafedrasida pedagogik va rahbarlik lavozimlarida ishlagan, 1954–1955-yillarda institut rektori bo'lgan, 1955-yildan esa O'rta Osiyo davlat universitetining yuridik fakultetida faoliyatini davom ettirgan [2].

Shu jihatdan maqolada "bir siymo — bir maktab" iborasi shaxsni mutlaq ma'noda butun milliy huquqshunoslik maktabining yagona asoschisi sifatida ko'rsatish uchun emas, balki bir olimaning ilmiy faoliyati, pedagogik tajribasi, tashkiliy tashabbuslari va huquqiy amaliyoti atrofida shakllangan ilmiy-pedagogik ta'sirni ifodalash uchun qo'llanadi.

Tadqiqotning maqsadi Xadicha Sulaymonovaning ilmiy, pedagogik va tashkiliy faoliyatini tarixiy-huquqiy jihatdan tahlil qilish hamda uning O'zbekistonda milliy huquqshunoslik maktabining shakllanishiga qo'shgan hissasining asosiy yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: Xadicha Sulaymonovaning ilmiy shakllanish bosqichlarini o‘rganish; uning jinoyat huquqi sohasidagi tadqiqotlarini tahlil qilish; oliy yuridik ta’limdagi faoliyatini baholash; ilmiy muassasalarni rivojlantirishga qo‘shgan hissasini aniqlash; davlat va huquqni qo‘llash amaliyotidagi faoliyatining huquqshunoslik maktabi rivojiga ta’sirini ochib berish; uning ilmiy merosining zamonaviy tarixiy-huquqiy ahamiyatini baholash.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot tarixiy-huquqiy yo‘nalishga ega bo‘lib, unda tarixiylik, tizimlilik, biografik tahlil, formal-yuridik, qiyosiy va bibliografik tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tarixiylik metodi Xadicha Sulaymonovaning ilmiy va pedagogik faoliyatini u faoliyat olib borgan davrning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy sharoiti bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish imkonini berdi. Biografik metod orqali olimaning ta’lim olishi, ilmiy darajalarga erishishi, yuridik ta’lim tizimidagi faoliyati va davlat lavozimlaridagi faoliyati izchil tahlil qilindi.

Bibliografik tahlil Sulaymonovaning ilmiy merosini aniqlashda muhim metod sifatida qo‘llandi. Rossiya davlat kutubxonasi katalogida uning *“Собрание сочинений”* asari Akademiya fanlari O‘zbek SSR Falsafa va huquq instituti bilan bog‘liq holda qayd etilgan; katalogda birinchi jild 1967-yilda 306 bet, ikkinchi jild 1968-yilda 189 bet va uchinchi jild 1971-yilda 373 bet hajmda nashr qilingani ko‘rsatiladi [3].

Tadqiqotda ikkilamchi biografik ma’lumotlarni birlamchi yoki bibliografik jihatdan ishonchli manbalar bilan solishtirish tamoyiliga amal qilindi. Xususan, M.X. Hakimovning *“Akademik Xadicha”* asari 1972-yilda Toshkentda “O‘zbekiston” nashriyotida chop etilgan bo‘lib, Rossiya Milliy elektron kutubxonasi katalogida nashr hajmi 83 bet sifatida qayd etilgan [4].

Shuningdek, maqolada Toshkent davlat yuridik universitetining rasmiy tarixiy ma’lumotlari va huquqshunoslikka oid bibliografik materiallardan foydalanildi. Bunda zamonaviy ikkilamchi internet manbalari asosiy dalil sifatida emas, balki mavjud tarixiy ma’lumotlarni aniqlashtirish vositasi sifatida qaraldi.

TADQIQOT NATIJALARI

Xadicha Sulaymonovaning ilmiy shakllanishi va huquqshunoslikka kirib kelishi

Xadicha Sulaymonovaning huquqshunos sifatida shakllanishi O‘zbekistonda professional yuridik ta’limning rivojlanish jarayoni bilan bevosita bog‘liq. U 1935-yilda Toshkentdagi Sovet qurilishi va huquq institutining yuridik fakultetini tamomlagan. O‘sha davr uchun oliy yuridik ma’lumotga ega bo‘lgan o‘zbek ayol huquqshunosning professional faoliyatga kirib kelishi nafaqat shaxsiy biografik voqea, balki O‘zbekistonda yuridik kasbning ijtimoiy tarkibi kengayib borayotganining belgilaridan biri sifatida baholanishi mumkin [2].

Oliy yuridik ta’limni tugatgach, Sulaymonova dastlab sud tizimida faoliyat olib bordi. Manbalarda uning 1935–1938-yillarda xalq sudyasi va O‘zbekiston SSR Oliy sudi a’zosi sifatida ishlagani ko‘rsatiladi [2].

Bu tajriba uning keyingi ilmiy faoliyati uchun muhim asos bo‘ldi. Chunki Sulaymonovaning keyingi ilmiy izlanishlarida huquqning faqat nazariy jihatlari emas, balki uning davlat va sud amaliyoti bilan bog‘liqligi ham namoyon bo‘ladi.

1938-yilda u Moskva yuridik institutining sovet jinoyat huquqi kafedrasida aspiranturaga qabul qilingan. 1945-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilishi uning ilmiy faoliyatining dastlabki yirik natijasi bo‘ldi [2].

Shu tariqa, uning professional shakllanishida uch yo‘nalish — yuridik ta’lim, sud amaliyoti va ilmiy tadqiqot — bir-birini to‘ldirgan. Aynan mana shu uchlik keyinchalik uning huquqshunoslik maktabiga ta’sirining asosiy mexanizmlaridan biriga aylandi.

Jinoyat huquqi tadqiqotlari va ilmiy meros

Xadicha Sulaymonovaning ilmiy merosida jinoyat huquqi alohida o‘rin egallaydi. Uning 1945-yildagi nomzodlik dissertatsiyasi O‘zbekiston SSRning harbiy intervensiya va fuqarolar urushi davridagi jinoyat qonunchiligiga bag‘ishlangan bo‘lsa, 1950-yildagi doktorlik tadqiqoti O‘zbekistonda sovet jinoyat huquqining paydo bo‘lishi va rivojlanishiga bag‘ishlangan [2].

Mazkur ilmiy yo‘nalish Sulaymonovaning huquqiy institutlarni tarixiy rivojlanish jarayonida tahlil qilishga intilganini ko‘rsatadi. Bu yondashuv o‘z davri uchun muhim bo‘lib, huquqni faqat normativ qoidalar majmui sifatida emas, balki muayyan tarixiy va siyosiy sharoitlarda shakllanadigan ijtimoiy institut sifatida o‘rganishga imkon bergan.

Uning ilmiy merosi keyinchalik alohida to‘plam shaklida ham nashr etildi. Rossiya davlat kutubxonasi katalogida *“Собрание сочинений”*ning 1967–1968-yillarda “Fan” nashriyotida nashr etilgani, keyingi jildlaridan biri 1971-yilda chop etilgani qayd etilgan [3].

Bibliografik manbalarda ushbu to‘plam tarkibida davlat va huquq, jinoyat huquqi, Turkiston ASSRdagi jinoyat huquqi va sud tizimiga oid tadqiqotlar mavjudligi ko‘rsatilgan [3].

Shunday qilib, Sulaymonovaning ilmiy merosi faqat bir mavzuga bag‘ishlangan alohida tadqiqotlardan iborat emas, balki davlat va huquqning turli institutlarini tarixiy-huquqiy nuqtayi nazardan o‘rganishga qaratilgan izchil ilmiy faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi.

Yuridik ta’lim va huquqshunos kadrlar tayyorlashdagi faoliyati

Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekistonda huquqshunoslik maktabining shakllanishiga qo‘shgan hissasini uning yuridik ta’limdagi faoliyatisiz tasavvur qilish qiyin.

1945-yildan boshlab u Toshkent yuridik institutida jinoyat huquqi kafedrasida pedagogik faoliyat olib bordi. Keyinchalik kafedra mudiri sifatida faoliyat yuritdi va 1954-yilda institut rektori etib tayinlandi [2].

Bu lavozimlarda ishlash unga faqat o‘quv jarayonini tashkil etish emas, balki yuridik ta’limning mazmuni, professor-o‘qituvchilar faoliyati va huquqshunos kadrlar tayyorlash jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatish imkonini berdi.

1955-yilda Toshkent yuridik instituti O‘rta Osiyo davlat universitetining yuridik fakulteti sifatida qayta tashkil etilgach, Sulaymonova jinoyat huquqi kafedrasini boshqarishda davom etgan va yuridik fakultet dekani sifatida ham faoliyat yuritgan [2].

Uning mazkur faoliyati ilmiy maktab shakllanishining muhim jihatini — ustozlik va ilmiy kadrlar tayyorlash jarayonini ko‘rsatadi. Ilmiy maktab faqat alohida olimning asarlaridan iborat bo‘lmaydi; u ilmiy qarashlarning keyingi avlod huquqshunoslariga o‘tishi, tadqiqot metodlarining davom ettirilishi va ilmiy muhitning institutsional tarzda shakllanishini ham nazarda tutadi.

Shu ma’noda Sulaymonovaning professor-o‘qituvchi, kafedra mudiri, dekan va rektor sifatidagi faoliyati uning ilmiy merosining amaliy davomiyligini ta’minlagan omillardan biri sifatida baholanishi mumkin.

Fanlar akademiyasi va huquqiy ilmiy muassasalarni shakllantirish

Xadicha Sulaymonovaning ilmiy maktab yaratishdagi faoliyatining yana bir muhim yo‘nalishi huquqshunoslik bo‘yicha ilmiy-tadqiqot institutlarini shakllantirish bilan bog‘liq.

1956-yilda u O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasining haqiqiy a’zosi etib saylangan [2]. Keyinchalik u akademik I.M. Mo‘minov bilan birgalikda Fanlar akademiyasi Prezidiumi huzuridagi falsafa va huquq bo‘limini mustaqil Institutga aylantirish ishlarida qatnashgan. Manbalarda 1958-yilda O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi Falsafa va huquq instituti tashkil etilgani hamda Sulaymonova unda huquq bo‘limi va jinoyat, fuqarolik huquqi hamda protsess sektori faoliyatiga rahbarlik qilgani qayd etiladi [2].

Bu jarayonning ilmiy ahamiyati shundaki, huquqshunoslik tadqiqotlari oliy ta’lim muassasasidagi alohida kafedralar doirasidan chiqib, maxsus ilmiy-tadqiqot institutlari faoliyatining mustaqil yo‘nalishiga aylana boshladi.

Sulaymonovaning nomi sud ekspertizasi ilmiy-tadqiqot yo‘nalishining shakllanishi bilan ham bog‘lanadi. Manbalarda uning 1958-yilda Toshkent ilmiy-tadqiqot kriminalistik laboratoriyasi negizida Adliya vazirligi huzuridagi ilmiy-tadqiqot sud ekspertizasi institutini tashkil etish tashabbuskorlaridan biri bo‘lgani qayd etiladi [2].

Mazkur tashabbus huquqshunoslik fanining boshqa fanlar bilan integratsiyasini kuchaytirgan. Sud ekspertizasi huquq, kriminalistika, tabiiy va texnik fanlar kesishmasida rivojlanadigan soha bo‘lib, uning institutsional shakllanishi huquqni qo‘llash amaliyotining ilmiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Ilmiy faoliyat va davlat-huquqiy amaliyotning uyg‘unligi

Sulaymonovaning professional faoliyatidagi o‘ziga xos jihatlardan biri ilmiy ish bilan davlat-huquqiy amaliyotning bir-biridan ajralmaganligidir.

1956–1958-yillarda u O‘zbekiston SSR Adliya vaziri lavozimida faoliyat yuritgan. 1959–1964-yillarda esa O‘zbekiston SSR Vazirlar Soveti huzuridagi Yuridik komissiya raisi bo‘lgan, 1964-yildan O‘zbekiston SSR Oliy sudi raisi sifatida faoliyat olib borgan [2].

Bu lavozimlar huquqshunos olimning nazariy bilimlarini davlat-huquqiy boshqaruv va sud amaliyoti bilan bog‘lash imkonini bergan. Shu bilan birga, uning ilmiy tajribasi huquqni qo‘llashdagi muammolarni nazariy jihatdan anglashga yordam bergan.

Aynan shu jihat Sulaymonovaning ilmiy maktab sifatidagi merosini baholashda muhimdir. Uning faoliyatida “ilm — ta’lim — davlat boshqaruvi — sud amaliyoti” o‘rtasidagi uzviylik ko‘zga tashlanadi.

“Bir siymo — bir maktab” konsepsiyasining mazmuni

“Bir siymo — bir maktab” iborasini ilmiy jihatdan asoslash uchun “maktab” tushunchasiga aniqlik kiritish zarur. Ilmiy maktab faqat bir olimning atrofida to‘plangan shogirdlar majmui emas. U umumiy ilmiy muammo, metodologik yondashuv, ilmiy an’ana, ustoz-shogird munosabatlari, nashrlar, ilmiy muassasalar va tadqiqotchilar avlodining davomiyligini o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston huquqshunosligi tarixiga oid manbalarda Xadicha Sulaymonovaning huquqshunoslik fanining rivojlanishidagi roli alohida qayd etiladi. Xususan, ensiklopedik manbalarda uning ilmiy ishlari jinoyat huquqi, O‘zbekistonda huquqshunoslik fanining vujudga kelishi va rivojlanishi hamda xotin-qizlar huquqi masalalariga bag‘ishlangani ko‘rsatilgan [5].

Toshkent davlat yuridik universitetining rasmiy ma’lumotida ham Xadicha Sulaymonova O‘zbekistonda yuridik ta’lim va milliy huquqshunoslik maktabi rivojiga hissa qo‘shgan yetuk huquqshunoslardan biri sifatida ko‘rsatiladi [1].

Shu asosda uning “maktab” yaratishdagi hissasini uch darajada ko‘rish mumkin. Birinchi daraja — ilmiy maktab: huquqning muayyan sohalarini tadqiq qilish va ilmiy meros yaratish. Ikkinchi daraja — pedagogik maktab: huquqshunos kadrlarni tayyorlash va ilmiy-pedagogik muhitni shakllantirish. Uchinchi daraja — institutsional maktab: ilmiy-tadqiqot va sud ekspertizasi kabi tuzilmalarni rivojlantirish.

Xadicha Sulaymonova ilmiy merosining tarixiy ahamiyati

Sulaymonovaning ilmiy merosini tarixiy jihatdan baholaganda uning asarlarining keyingi avlod tadqiqotchilari uchun manba vazifasini bajarganini ham hisobga olish lozim. Uning asarlari to‘plam holida nashr etilgani va huquqshunoslikka oid tadqiqotlari bir necha jildda jamlangani uning ilmiy merosini tizimli ravishda saqlab qolish imkonini berdi [3].

M.X. Hakimov tomonidan yozilgan *“Akademik Xadicha”* asari ham Sulaymonovaning ilmiy va davlat faoliyatini o‘rganishda muhim bibliografik manbalardan biridir. Mazkur kitob 1972-yilda Toshkentda “O‘zbekiston” nashriyotida chop etilgan va 83 betdan iborat bo‘lgan [4].

Keyingi bibliografik manbalarda Sulaymonovaning uch jildlik asarlar to‘plami va u haqidagi tadqiqotlar alohida qayd etilgan. Bu holat uning ilmiy merosi bir martalik tarixiy hodisa emas, balki huquqshunoslik tarixini o‘rganish uchun saqlanib qolgan ilmiy manba ekanini ko‘rsatadi [3; 4].

MUHOKAMA

O‘tkazilgan tadqiqot Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekiston milliy huquqshunoslik maktabi shakllanishidagi rolini bir necha o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarda baholash imkonini beradi.

Birinchidan, Sulaymonova ilmiy tadqiqotchi sifatida huquqshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan jinoyat huquqini tarixiy rivojlanish nuqtayi nazaridan o‘rgandi. Uning nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari mazmuni huquqiy institutlarning tarixiy shakllanishini o‘rganishga qaratilgani bilan ajralib turadi [2]. Bu esa uning ilmiy faoliyatini faqat amaldagi huquq normalarini sharhlash bilan cheklamaganini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, Sulaymonova pedagog sifatida huquqshunoslik maktabining avlodlar davomiyligini ta’minlashga xizmat qilgan. Kafedra mudiri, dekan va rektor lavozimlarida ishlashi uning ilmiy qarashlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatini kengaytirgan [2].

Uchinchidan, uning faoliyatida ilmiy muassasalarni shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Fanlar akademiyasi tizimida huquqshunoslik tadqiqotlarini institutsional rivojlantirish va sud ekspertizasi ilmiy yo‘nalishining tashkil etilishidagi tashabbuslar uning ilmiy maktab tushunchasini individual faoliyatdan institutsional darajaga olib chiqqanini ko‘rsatadi [2].

To‘rtinchidan, uning davlat-huquqiy faoliyati ilmiy bilim va huquqni qo‘llash amaliyoti o‘rtasidagi aloqani mustahkamladi. Adliya vaziri, Yuridik komissiya raisi va Oliy sud raisi lavozimlaridagi faoliyat uning huquqshunoslikni faqat akademik soha sifatida emas, balki davlat boshqaruvi va odil sudlov bilan uzviy bog‘liq tizim sifatida ko‘rganini ko‘rsatadigan muhim biografik faktlardir [2].

Beshinchidan, Sulaymonovaning tarixiy rolini baholashda ilmiy ehtiyotkorlik zarur. Uni O‘zbekistondagi barcha huquqiy fanlarning “yagona asoschisi” deb atash ilmiy jihatdan ortiqcha umumlashtirish bo‘ladi. Chunki milliy huquqshunoslik maktabi ko‘plab olimlar, pedagoglar, davlat arboblari va huquqshunoslarning bir necha avlod davomida olib borgan faoliyati natijasida shakllangan. Toshkent davlat yuridik universitetining rasmiy tarixiy materiallari ham milliy huquqshunoslik maktabining rivojlanishini Xadicha Sulaymonova bilan bir qatorda boshqa ko‘plab huquqshunos olimlar faoliyati bilan bog‘laydi [1].

Shu bois “bir siymo — bir maktab” konsepsiyasining ilmiy mazmuni Sulaymonovani yagona asoschi sifatida emas, balki ilmiy izlanish, pedagogik faoliyat, ilmiy muassasa yaratish va davlat-huquqiy amaliyotni birlashtirgan markaziy tarixiy shaxs sifatida baholashdan iborat.

Bu yondashuv uning merosini yanada obyektiv ko‘rsatadi. Sulaymonovaning tarixiy ahamiyati shundaki, u huquqshunoslikning alohida yo‘nalishlarida ilmiy tadqiqot olib borish bilan birga, ilmiy bilimning ta’lim, kadrlar tayyorlash va huquqni qo‘llash amaliyotiga o‘tishini ta’minlovchi institutsional muhitning shakllanishida ham faol ishtirok etgan.

Shu jihatdan uning faoliyati bugungi huquqiy ta’lim uchun ham metodologik ahamiyatga ega. Zamonaviy yuridik ta’limda nazariya va amaliyotning uzviyligi, ilmiy tadqiqotlarning amaliy muammolar bilan bog‘liqligi, huquqshunos kadrlarning ilmiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Sulaymonovaning professional faoliyati ushbu uch yo‘nalishning tarixiy uyg‘unlashuviga misol bo‘la oladi.

XULOSA

O‘tkazilgan tarixiy-huquqiy tahlil natijasida Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekistonda milliy huquqshunoslik maktabining shakllanishidagi o‘rni uning birgina ilmiy yo‘nalishdagi faoliyati bilan cheklanmasligi aniqlandi.

Birinchidan, u professional yuridik ta’lim va sud amaliyotini birlashtirgan huquqshunos sifatida shakllandi. 1935-yilda yuridik ta’limni tamomlaganidan keyin sud tizimida faoliyat olib borishi va keyinchalik ilmiy-pedagogik sohaga o‘tishi uning professional tajribasining ko‘p qirraliligini belgiladi [2].

Ikkinchidan, 1945-yildagi nomzodlik va 1950-yildagi doktorlik tadqiqotlari uning jinoyat huquqi va huquq tarixiga oid ilmiy maktab shakllanishidagi hissasini ko‘rsatadi [2]. Uning ilmiy merosi keyinchalik *“Собрание сочинений”* shaklida tizimlashtirilib, bir necha jildda nashr etilgan [3].

Uchinchidan, Xadicha Sulaymonovaning yuridik ta’limdagi faoliyati uning maktab yaratishdagi eng muhim jihatlaridan biridir. Kafedra mudiri, dekan va rektor sifatidagi faoliyati yuridik kadrlar tayyorlash va ilmiy-pedagogik muhitni rivojlantirishga bevosita ta’sir ko‘rsatgan [2].

To‘rtinchidan, uning Fanlar akademiyasi tizimidagi faoliyati huquqshunoslikni mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida institutsional rivojlantirishga xizmat qilgan. Falsafa va huquq instituti faoliyatining shakllanishida hamda huquqiy tadqiqotlarni tashkil etishda uning ishtiroki qayd etilgan [2].

Beshinchidan, Sulaymonovaning Adliya vaziri, Yuridik komissiya raisi va Oliy sud raisi sifatidagi faoliyati huquqiy ilm va davlat-huquqiy amaliyot o‘rtasidagi aloqaning muhim tarixiy namunasi hisoblanadi [2].

Shunday qilib, “Bir siymo — bir maktab” konsepsiyasi Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekistonda huquqshunoslik maktabini shakllantirishdagi rolini shaxsga sig‘inish yoki tarixiy jarayonni bitta inson nomiga bog‘lash sifatida emas, balki ilmiy meros, ustozlik, kadrlar tayyorlash, ilmiy muassasalarni rivojlantirish va huquqni qo‘llash amaliyotining bir nuqtada uyg‘unlashuvi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Xadicha Sulaymonovaning ilmiy merosi bugungi kunda ham O‘zbekiston huquqshunosligi tarixini o‘rganish uchun muhim manba bo‘lib qolmoqda. Uning faoliyati misolida milliy huquqshunoslik maktabining shakllanishi birgina normativ-huquqiy hujjatlar tarixidan iborat emasligi, balki ilmiy tafakkur, ta’lim, ustoz-shogird an’anasi, ilmiy institutlar va amaliy huquq tizimining o‘zaro ta’siri natijasi ekanini ko‘rish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Toshkent davlat yuridik universiteti. Universitet haqida [Elektron resurs]. — Toshkent, 2026. — URL: https://www.tsul.uz/uz/about-university (murojaat sanasi: 31.08.2026).
2. Sulaymonova Xadicha [Elektron resurs] // O‘zbek ensiklopediyasi materiallari. — URL: https://uzsmart.uz/encyclopedia/encyclopedia/59960.html (murojaat sanasi: 31.08.2026).
3. Сулайманова Х. С. Собрание сочинений: в 4 т. / АН УзССР, Ин-т философии и права; отв. ред. М. Х. Хакимов. — Ташкент: Фан, 1967–1968. — Т. 1. — 306 с.; Т. 2. — 189 с.; Т. 3. — 373 с.
4. Хакимов М. Х. Академик Хадича: д-р юрид. наук, проф., акад. Х. С. Сулайманова. 1913–1965. — Ташкент: Узбекистан, 1972. — 83 с.
5. Ишанов А. Юридическая наука в Узбекистане // Большая советская энциклопедия. — 3-е изд. — Москва: Советская энциклопедия, 1977. — Т. 26. — С. [bibliografik manbada maqola mavjudligi qayd etilgan].
6. Хадича Сулаймановна Сулайманова (некролог) // Советское государство и право. — 1966. — № 2. — С. 165.
7. Сулайманова Хадича Сулаймановна // Национальная энциклопедия Узбекистана. — Т. 8. — Ташкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти.
8. Хакимов М. Х. Хадича Сулаймонова — ҳуқуқшунос, олима, давлат арбоби / М. Х. Хакимов ва бошқ. — Тошкент: Ўзбекистон, 1993.